

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Устойчивое природопользование: постановка проблемы и региональный опыт / под ред. В.М. Захарова. — М.: Институт устойчивого развития / Центр экологической политики России, 2010. — 192 с.
2. Природно-ресурсний потенціал збалансованого (сталого) розвитку України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19-20 квітня 2011р.): у 2 т. — К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2011. — Т. 1. — 441 с.
3. Declaration on Green Growth. OECD, 25 June 2009.
4. Green Growth: Overcoming the Crisis and Beyond. OECD, 2009.
5. Sustainable Development and Eco-innovation: Towards a Green Economy. OECD Policy Brief, June 2009.
6. Promotion of Green Industry for Green Growth. UN ESCAP. Background Paper. August 2009.

УДК: 504.54.062.4 (477.44)

Єлісавенко Ю.А. (Україна, Хмельницький)

### ЛІСОТИПОЛОГІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ВІННИЧЧИНИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

**Вступ.** Існуючі стратегії охорони живої природи, спрямовані на індивідуальну та територіальну охорону і не забезпечують відтворення її цілісності та єдності. Для вирішення цієї глобальної проблеми було запропоновано концепцію екомережі як єдину функціонально-просторову систему комплексності та єдності охорони природи та протидії глобальному антропогенному впливу на природне середовище [3, 11-12].

**Мета досліджень** – охарактеризувати лісотипологічні підходи до формування каркасу регіональної екомережі Вінниччини.

**Матеріал досліджень** – лісові екосистеми Вінниччини в структурі регіональної екомережі.

**Методи досліджень:** аналітичні, описові, статистичні, картографічні.

**Результати досліджень.** Основною проблемою формування екомереж різних рівнів організації території є проблема вибору прив'язки самої екомережі до водних чи лісових екосистем. Деякі науковці (зокрема, О. Мережко, Л. Балашов, Р. Хімко) звертають увагу на необхідність виділення "еколого-гідрологічних регіонів" із особливою специфікою господарювання в них, яке б сприяло збереженню та відтворенню біорізноманіття та охороні водних та навколводних екосистем. Ними ж пропонується також запровадження близької до зазначеної нової категорії "ландшафт долини малої річки". Ця територія має стати джерелом відновлення та поширення біорізноманіття на суміжні території (рефугійна функція) і може бути екокоридором для об'єднання віддалених частин популяцій [12]. Інші науковці (зокрема, С.А. Генсірук [1], М.І. Гордієнко [2], О.В. Мудрак [3, 5-8], І.С. Нейко [3, 5-9]) зазначають про необхідність формування екомережі в лісових екосистемах з прив'язкою до існуючого лісотипологічного районування України.

В умовах Вінницької області, долини малих, середніх та в деяких районах і великих річок є надзвичайно перенаселеними і території їхні антропогенно порушені, що створює перешкоди в формуванні невиснажливої екомережі і унеможливорює ефективне збереження біорізноманіття.

Ліси є найбільш продуктивними автотрофними екосистемами, які відіграють ключову роль у стабілізації компонентів біосфери і є важливим чинником відновлення та оптимізації природного середовища. З огляду на це, збереження та відтворення лісових екосистем є пріоритетним напрямом формування екомережі [1-9, 11].

Необхідно відзначити, що природні ландшафти України характеризуються значним антропогенним порушенням та їх істотною фрагментацією. У цьому контексті лісові ландшафти виступають у ролі найменш порушених компонентів екомережі, які в минулому все ж зазнавали істотних антропогенних змін. Результатом цього є зміна вікової та породної структури, зниження продуктивності та селекційної якості лісостанів [9].

Каркасом регіональної екомережі Вінниччини є території й об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ) та інші території, які мають особливу цінність з погляду збереження біорізноманіття. Станом на 01.01.2011 р. до ПЗФ Вінницької області належать 396 об'єктів загальною площею 57282,46 тис. га, з них лісові заповідні об'єкти становлять близько 80 % [13]. Необхідність розширення природоохоронних територій зумовлюється тим, що нині заповідні об'єкти і території межують з інтенсивно використовуваними сільськогосподарськими угіддями або прилягають до великих промислових комплексів і є своєрідними екологічними острівками, оточеними значно зміненими природними умовами [1, 3, 5].

Основний принцип розбудови екомережі – створення каркасу територій на основі компонентів ПЗФ має істотні недоліки. Одним з основних вад є те, що об'єкти ПЗФ представляють зазвичай не типові, а найбільш цінні (часто не характерні для цього регіону) об'єкти природи з рідкісними та зникаючими видами. При цьому втрачається принцип представлення та поєднання найбільш типових природних об'єктів окремого регіону [6-9].

Одним із основних аспектів створення об'єктів екомережі є виділення особливо цінних у генетико-селекційному відношенні популяцій деревних видів. До таких популяцій слід віднести об'єкти збереження генофонду *in situ*, зокрема генетичні резервати, плюсові насадження та плюсові дерева [6].

Генетичні резервати, плюсові насадження та плюсові дерева Вінниччини в основному розташовані у південній частині регіону. Відібрано близько 285,3 га генетичних резерватів, атестовано близько 53 га плюсових насаджень, внесено до реєстру 123 плюсових дерева, з яких – 109 дерев дуба звичайного. Більшість

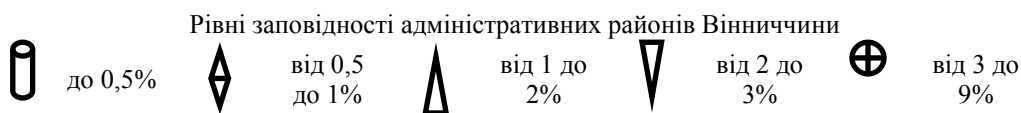
резерватів являє свіжу грабову діброву, 3 з них – свіжу грабову діброву із дубом скельним та 1 – вологу грабову діброву. Більша частина генетичних резерватів та плюсових насаджень відповідає своєму статусу [6].

Згідно лісотипологічного районування України, Вінниччина розташована в районі Дніпровських свіжих грабових дібров Подільського сектору та частково Правобережного [10].

Аналізуючи зведені картосхеми регіональної екомережі і лісотипологічного районування Вінницької області (рис.1.), можна зробити попередні висновки про стан збереження природного середовища та розбудови екомережі в регіоні.



Рис. 1. Стан збереження лісотипологічних районів Вінниччини в структурі регіональної екомережі



1 – Свіжі і вологі грабові діброви, рідко сосново-грабові судіброви; 2 – Свіжі грабові діброви і грабово-соснові судіброви; 3 – Свіжі грабові діброви, рідше сухі і свіжі судіброви; 4 – Свіжі грабові діброви, місцями судіброви; 5 – Свіжі і сухі грабові діброви з дуба скельного, сухі судіброви; 6 – Сухі і свіжі грабові діброви з дуба скельного, сухі і бересто-пакленові діброви.

Межі лісотипологічних: - областей; - районів; - межі адмінрайонів

Дані карти (рис. 1.) і таблиці (табл. 1) показують, що більшість лісотипологічних районів розташовані на території адміністративних районів з найменшими рівнями заповідності. Також основним недоліком є те, що об'єкти ПЗФ Вінниччини (в тому числі й лісові) представляють зазвичай не типові, а найбільш цінні (часто не характерні для цього регіону) об'єкти природи з рідкісними та зникаючими видами. При цьому втрачається принцип представлення та поєднання найбільш типових природних об'єктів окремого регіону [9]. Згідно досліджень С.А. Генсірука [1], В центральній частині Правобережного лісостепу (Вінниччина) більшість лісових об'єктів та територій межують в притул з агроугіддями, тобто не мають буферних зон, що унеможливує їх ефективне та дієве збереження як складову біотичного і ландшафтного різноманіття.

**Таблиця 1 – Лісотипологічна репрезентативність регіональної екомережі Вінницької області**

Район	1	2	3	Район	1	2	3
Барський	114,3	15,1	0,03	Немирівський	132,5	15,8	1,39
Бершадський	135,3	11,2	0,6	Оратівський	88,6	8,7	0,3
Вінницький	125,9	13,4	1,2	Піщанський	61,3	20,9	2,09
Гайсинський	115,3	16,8	0,8	Погребищинський	122,6	9,1	1,7
Жмеринський	117,0	17,6	1,04	Теплицький	83,7	5,5	1,08
Іллінецький	94,5	16,4	0,69	Тиврівський	89,6	12,4	3,09
Калинівський	111,2	12,5	0,06	Томашпільський	82,4	10,6	0,15
Козятинський	111,0	4,2	0,21	Тростянецький	86,5	18,4	3,6
Крижопільський	91,3	13,8	0,22	Тульчинський	114,9	18,6	1,02
Липовецький	99,2	4,6	0,02	Хмельницький	130,0	8,3	0,6
Літинський	101,0	17,5	2,7	Чернівецький	64,3	7,4	4,6
Могилів-Подільський	98,9	13,1	8,33	Чечельницький	78,2	25,2	8,1
Мурованокуріловецький	91,7	15,3	1,6	Шаргородський	119,3	14,3	0,16
				Ямпільський	82,9	11,8	0,92

Примітка: 1 – Площа адміністративного району (тис. га); 2 – Рівень лісистості (%); 3 – Рівень заповідності (%)

Тому при формуванні просторових елементів регіональної екомережі Вінницької області в першу чергу потрібно проводити заліснення територій, що будуть відведені під екологічні коридори (сполучні території). Це забезпечить оптимізацію природного середовища, ліквідує локалізацію диз'юнктивних ландшафтів і зменшить острівний ефект між біоцентрами (ключовими територіями) регіональної екомережі і сприятиме міграції тварин в межах області. Також заліснення території призведе до створення дієвих буферних зон, що в свою чергу забезпечить підвищення рівня толерантності заповідних територій до антропогенного навантаження.

Для збільшення репрезентативності лісових ландшафтів в структурі регіональної екомережі необхідно створити лісові екокоридори в межах вододілів між Південним Бугом і Дністром та Південним Бугом і Дніпром. Створення коридорів на стику екосистем Придністер'я, Побужжя та Придніпров'я забезпечить міграцію копитних тварин (зубр, лось, олень благородний, дика свиня) між лісовими екосистемами півночі і півдня області, де проходять найбільші міграційні шляхи.

Особливо цінним може стати лісовий вододільний екокоридор між Дністром і Південним Бугом, оскільки він може з'єднати найбільші ключові території національного рівня проєктований НПП «Кармелюкове Поділля» (Тростянецький і Чечельницький райони) на півдні і перспективний НПП «Подільське Полісся» (Калинівський, Літинський і Хмельницький райони).

**Висновки.** Отже, згідно проведених досліджень встановлено, що більшість об'єктів ПЗФ Вінниччини створені в лісових масивах (80%), тому є доцільним впроваджувати лісотипологічні підходи при формуванні регіональної екомережі Вінницької області в структурі національної екомережі. Для формування невиснажливої регіональної екомережі Вінниччини потрібно вирішити ряд організаційних питань:

- провести комплексну оцінку лісових масивів для подальшого внесення в структуру екомережі;
- збільшити рівень заповідності по всіх лісотипологічних районах;
- винести в натуру межі лісових заповідних територій та створити буферні зони;
- доповнити каркас регіональної екомережі різними категоріями і типами заповідності;
- усунути територіальні диспропорції об'єктів ПЗФ у всіх адміністративних районах, враховуючи фізико-географічне, геоботанічне, гідроекологічне і лісотипологічне районування;
- з'єднати всі острівні заповідні об'єкти і території;
- розробити екологічні паспорти заповідних об'єктів.

Розбудова екомережі Вінницької області згідно лісотипологічних підходів дасть змогу оптимізувати стан природного і антропогенно зміненого середовища і зберегти типові та унікальні природні комплекси екосистем Вінницького Придністер'я, Побужжя й Придніпров'я. І це буде одним з перших кроків до переходу на збалансований розвиток регіону та комплексного збереження біоландшафтного різноманіття й створення нової моделі регіональної екологічної політики.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Генсірук С.А. Ліси України / С.А. Генсірук / Наук. тов. ім. Шевченка, Укр. держ. лісотехнічний університет. – Львів, 2003. – 496 с.
2. Гордієнко М. Ліси в екомережі України / М. Гордієнко, В. Корнієнко // Розбудова екомережі України., К., 1999., С. 92-95.
3. Екологічна безпека Вінниччини. Монографія. / За заг. ред. Олександра Мудрака. – Вінниця: ВАТ “Міська друкарня” – 2008. – 456 с.
4. Єлісавенко Ю.А. Лісові антропогенні ландшафти Вінниччини в структурі регіональної екологічної мережі / Ю.А. Єлісавенко // II-й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю (Екологія/Ecology–2009) – Вінниця, 23-26 вересня 2009 року. – Вінниця: ФОП Данилюк, 2009. – С. 211–215.
5. Мудрак О.В. Екологічна мережа Східного Поділля: необхідність створення і розбудови / О.В. Мудрак // Агроекологічний журнал. – 2009. – №2 – С. 9–16.
6. Нейко І.С. Лісова генетична компонента як основа ключових територій екологічної мережі Східного Поділля / І.С. Нейко, О.В. Мудрак // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – Житомир. – 2009. – Випуск №2 (25). – С. 170–174.
7. Нейко І.С. Лісотипологічні аспекти формування національної екологічної мережі рівнинної частини України / І.С. Нейко, О.В. Мудрак // Лісівництво і агролісомеліорація. 2010. Вип. 117. – Х.: 2010. – С. 34-40.
8. Нейко І.С. Теоретико-методологічні аспекти оцінювання лісових ландшафтів у структурі екологічної мережі Поділля / І.С. Нейко, О.В. Мудрак // Агроекологічний журнал. – 2009. – червень. – С. 219–222.
9. Нейко І.С. Перспективи використання досягнень лісової типології у контексті розбудови національної екологічної мережі / І.С. Нейко // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.05. – С. 40-47.
10. Остапенко Б.Ф. Лісова типологія. Ч.2. / Б.Ф. Остапенко, В.П. Ткач. – Х.: Майдан, 2002. – 204 с
11. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа: Навчальний посібник. – К.: Арістей, 2007. – 480 с.
12. Розбудова екомережі України / Науковий редактор академік НАН України Ю.Р. Шеляг-Сосонко. – К., 1999. – 127 с.
13. [www.vineco.gov.ua](http://www.vineco.gov.ua). – офіційний сайт Державного управління охорони навколишнього природного середовища у Вінницькій області.